

Társadalom – földrajz

BEVEZETÉS

Kovács Zoltán

az MTA levelező tagja, egyetemi tanár,

MTA Csillagászati és Földtudományi Kutatóközpont Földrajztudományi Intézet,
Szegedi Tudományegyetem Gazdaság- és Társadalomföldrajz Tanszék
zkovacs@iif.hu

A társadalmi tényezők növekvő szerepe napjaink tudományos életében elvitathatatlan. Hiszen bármely kutatási pályázat egyik kötelező része a tervezett kutatások társadalmi hasznosságának, a társadalom fejlődésére, jólétére, biztonságára stb. kifejtett várható hatásainak a bemutatása. De nemcsak a várható hatásokat, hanem a kutatások tartalmát tekintve is felértékelődtek a társadalmi szempontok. Erre legjobb példa talán a fenntartható fejlődés eszméjének világméretű térhódítása az 1980-as évektől, amely mára a tervezési-fejlesztési gyakorlat alapvető paradigmájává vált, s amely a korábbi egyoldalú gazdaságcentrikus szemlélettel szemben a fejlődés (ami immár már nem csak növekedés) lehetséges útjainak megfogalmazásában a környezeti és a társadalmi problémák felismerését és kezelését a gazdasági szempontokkal egy szintre emelte. Ma már a biodiverzitás mellett ott szerepel a társadalmi diverzitás kutatása is a tudományos érdeklődés célkeresztjében, s nemcsak a kiháló fajok kérdése foglalkoztatja az emberiséget, de az eltűnő etnikumok vagy kultúrák sorsa is.

A másik évtizedes trend a tér szerepe és a térrel foglalkozó tudományok, így a földrajz

fokozatos felértékelődése. Ez látszólag ellentmondásban van korunk globalizációs folyamatával, amelyben a tér és idő folyamatosan „zsugorodik”. Ebből sokan arra a téves következtetésre jutnak, hogy szerepük, hatásuk meg is szűnik. Az Európát és benne hazánkat napjainkban érintő globális migrációs válság első ránézésre menekültügyi kérdés, de legalább annyira egy globalizációval mélyen átitatott földrajzi-mobilitási kihívás is. De a klímaváltozás hatásai is, jóllehet „globálisak”, az egyes földrajzi régiókban nagyon eltérő módon érvényesülnek, amelyekről nem árt idejében tudni. A térben zajló folyamatok, legyenek azok a vándorlásból, a jövedelmi különbségekből, vagy a vízkészletek térbeli egyenlőtlenségeiből fakadó kihívások, ugyanannak a diszciplínának, a földrajznak jelenének egyre bővülő kutatási muníciót.

S ha a két fenti szempontot (társadalom és tér) összerakjuk, akkor eljutunk korunk egyik érdekes, dinamikus változó tudományterületéhez: a társadalomföldrajzhoz. A klasszikus földrajztudomány társadalmi kérdésekkel foglalkozó része az elmúlt évtizedekben problémaorientáltságában, elméleti alapokban és alkalmazott módszereit tekint

ve egyaránt jelentősen átalakult, megújult. A korábbi leíró, ország-város típusú információkat és tudást felhalmozó tudomány mára a múlté. Az internet korában persze ez nem is annyira meglepő. Megszaporodtak azonban azok a kutatási témák, amelyek magáról az emberről, annak környezetéről szólnak, legyen az a szegények és gazdagok térbeli elkülönülése, a civilizációk közötti mikro- és makroléptékű feszültségek vagy a környezeti igazságosság új kihívásai. Jelen válogatás is ezt a sokszínűséget igyekszik demonstrálni, természetesen a teljesség igénye nélkül.

A globalizáció egyik nagy kihívása, hogy az országok és régiók fejlettségében (mérjük azt bárhogyan is) a korábban kialakult területi különbségek – kevés kivételtől eltekintve – egyre mélyülnek. Ezen még a fejlett európai államok tudatos beavatkozása sem sokat segít, amely célul tűzte ki a fejlett és elmaradott térségek közötti nivellálást. *Benedek József és Kocziszkó György* tanulmányában a területi polarizáció és konvergencia kérdéssel foglalkozik a visegrádi országok példáján. Az elemzés többdimenziós, matematikai-statisztikai módszertana követi a korábban az Európai Unió magterületeire végzett hasonló vizsgálatokat, és a társadalomföldrajz oldaláról értékes üzenetet tartalmaz a területi politika formáloinak. Ahhoz, hogy tisztában legyünk szűkebb földrajzi régióink adottságaival, múltjával és jövőbeni lehetőségeivel, adatokra és az azokat vizuálisan megjelenítő térképekre van szükségünk. Ebben gyökerezik a földrajz és a térképtudomány hagyományosan szoros szimbiózisa. A honismeret és a hazánkról alkotott kép szempontjából fontos szerep hárul az atlasz-kartográfia. *Kocsis Károly és Nemerkenyi Zsombor* írásukban a most folyó Magyarország Nemzeti Atlasza (MNA) projektről tudósítanak.

A Nemzeti Atlasz politikai pártállás nélkül valóban nemzeti ügy, és csak bizakodni lehet, hogy ezt a magyar geográfus-társadalom mellett a politika is így gondolja.

A földrajz egyik nagy erénye a két lábbon állás. Egyszerre merít a természettudományok (természetföldrajz) és a társadalomtudományok (társadalomföldrajz) tudáskészletéből és módszertanából. A két részdiszciplína művelői között szoros az intézményi és személyes kapcsolat, ugyanakkor a közös kutatási témák terén már nem ilyen rózsás a helyzet. Ebből a szempontból *Csorba Péter* és *Csatári Bálint*, vagyis egy természetföldrajzos és egy társadalomföldrajzos kutató közös tanulmánya több mint üdvözlendő. Írásukban a tájban gyökerező identitás finom rezdüléseit, társadalmi hatásait és tudatos fejlesztési lehetőségeit mutatják be. Az éghajlatváltozás, illetve annak szerteágazó környezeti-társadalmi hatásai korunk talán leggyakrabban vitatott kérdései közé tartoznak. *Jankó Ferenc* írásában az éghajlatváltozással kapcsolatos tudományos és populáris diskurzus sokszínűségére, a vitában részt vevők motivációira, s a tudomány – benne a társadalomföldrajz – képviselőinek a felelősségére hívja fel a figyelmet, amit a klímaváltozással kapcsolatos új tudományos eredmények döntéshozók felé történő közvetítésében játszanak. A tanulmányok sorát két Magyarországgal kapcsolatos írás zárja. Magam a hazai urbanizáció jelenkori kihívásait fogalom össze, *Pál Viktor* pedig a magyar társadalom egészségi állapotában megfigyelhető főbb területi különbségeket, illetve ezek lehetséges okait ismerteti. A két tanulmány közös üzenete, hogy egy harmonikusan fejlődő társadalom elemi érdeke a területi különbségek csökkentése, a társadalom nagyobb csoportjai (települések, régiók) közötti kohézió erősítése.

A hat társadalomföldrajzi tanulmány kérdésfelvetését, alkalmazott módszereit és érvrendszerét tekintve nagymértékben eltér egymástól, közös bennük ugyanakkor a társadalom térbeliségén alapuló kritikai szemléletmód, valamint a tudományos eredmények

reménybeli felhasználói, a politikai döntéshozók irányába megfogalmazott javaslatok.

Kulcsszavak: *társadalomföldrajz, globalizáció, területi különbségek, nemzeti atlasz, táji identitás, klímaváltozás, urbanizáció, egészségföldrajz*

TERÜLETI POLARIZÁCIÓ ÉS KONVERGENCIA A VISEGRÁDI ORSZÁGOKBAN

Benedek József Kocziszky György

az MTA külső tagja, PhD, egyetemi tanár,
Miskolci Egyetem, Babeş–Bolyai Tudományegyetem
jozsef.benedek@ubbcluj.ro

a közgazdaságtudomány kandidátusa, egyetemi tanár,
Miskolci Egyetem

Bevezetés

A területi polarizáció növekedése, a fejlődés földrajzi koncentrációja az elmúlt évtized során a visegrádi országok egyik meghatározó folyamatává vált. Ezért nem véletlen, hogy a téma irodalma jelentős mértékben bővült, a szerzők véleménye azonban számos kérdésben eltér. Vita elsősorban abban van, hogy a gazdasági kibocsátás bővülése növekvő vagy csökkenő területi különbségeket eredményez. Evvel kapcsolatban két kérdés fogalmazható meg. Hogyan jelenik meg a gazdasági fejlődés különböző térbeli kontextusban? Az egyenlőtlen gazdasági fejlődés miatt jelentkező területi különbségek milyen gazdaságpolitikai beavatkozásokkal csökkenthetők? A tanulmányban elsősorban az első kérdéssel foglalkozunk, pontosabban a területi polarizáció és konvergencia összefüggő vizsgálatát nyújtjuk, egy korábban megjelent tanulmányunk (Benedek – Kocziszky, 2015) bővített és aktualizált formájában.

Elméleti háttér

Az elmúlt évtizedekben több diszciplína foglalkozott a területi egyenlőtlenségek jelenségével: regionális gazdaságtan, gazdaságföld-

rajz, regionális tudomány. Aránylag széles körben elfogadott a területi polarizáció definíciója: a népesség és a gazdaság jelentős földrajzi koncentrációjának ténye és folyamata egyaránt. A polarizáció fogalmi háttérét nyújtó elméletek (kumulatív okság elmélete, a központ–periféria elméletek, a fordított polarizáció elmélete, szektorális polarizáció stb.) leíró jellegük miatt nem szorultak ki a főáramlatú közgazdaságtanból. Tanulmányunkban arra kívánjuk felhívni a figyelmet, hogy a konvergenciavizsgálatok (Barro – Sala-i Martin, 1995) jó alapot nyújtanak a területi polarizáció vizsgálatára, lehetővé téve a folyamat pontosabb mérését és magyarázatát.

A konvergenciavizsgálatokban a neoklasszikus elméleti háttér jelentős szerepet tölt be, tekintettel arra, hogy egyszerű magyarázatot ad a regionális egyenlőtlenségek evolúciójára: szegényebb régiók gyorsabban növekednek, mint a gazdagabbak, ennek következtében a gazdasági egyenlőtlenségek időben mérséklődnek (Solow, 1956; Mankiw et al., 1992). A neoklasszikus konvergenciavizsgálatok a növekedés Solow-modelljére épülnek, ahol lineáris regresszióval vizsgálják a béta-konvergenciát, azaz összehasonlítják a szegény és gazdag régiók egy főre jutó GDP-jének nö-